

М.: «Статус ЛТД», 1996. –528 с.

9. Трудовое право России: Учебник /Под ред. Р.З. Лившица и Ю.П. Орловского. –М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1998. –455 с.

10. Чанишева Г.И., Болотина Н.Б. Трудовое право України. –Х.: Одиссей, 1999. –480 с.

11. Реус Е.С. Правове регулювання трудової діяльності неповнолітніх в Україні: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.05 /Нац. ун-т внутр. справ. –Х., 2002. –150 с.

12. Указ Президії Верховної Ради України “Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ” // ВВР України. –1991. –№ 7.

13. Капустин Е.И. Качество труда и заработная плата. –М.: Мысль, 1964. –305 с.

14. Воеводенко Н.К. Регулирование труда работников с ненормированным рабочим днем // Советское государство и право. –1974. –№ 8. –С.120-124.

15. Закон України “Про відпустки” від 15.11.1996 р., № 504/96ВР // ВВР України. –1997. –№ 2. –Ст.4.

16. Закон України “Про охорону праці” від 14.10.1992 р., № 2694/ХІІ // ВВР України. –1992. –№ 49. –Ст.668.

17. Кодекс законів про працю України // ВВР України. –1971. –Ст.375.

18. Розин Б.Я. Льготы для работников Крайнего Севера (проблемы дифференциации регулирования труда по территориальному признаку): Автореф. дисс... канд. юрид.

наук. –М., 1972. –19 с.

19. Субботин Е.С. Особенности правового регулирования труда сезонных и временных работников: Автореф. дисс... канд. юрид. наук. –М., 1973. –21 с.

20. Указ Президиума Верховного Совета СССР «Об условиях труда рабочих и служащих, занятых на сезонных работах» от 24.09.1974 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. –1974. –№ 40. –Ст.661.

21. Указ Президиума Верховного Совета СССР «Об условиях труда временных рабочих и служащих» от 24.09.1974 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. –1974. –№ 40. –Ст.662.

22. Правдина Э.А. Правовое регулирование труда женщин в СССР: Автореф. дисс... канд. юрид. наук. –М., 1970. –20 с.

23. Покровская М.А. Особенности правового регулирования труда женщин в СССР: Автореф. дисс... канд. юрид. наук. –Л., 1970. –19 с.

24. Толкунова В.Н. Дифференциация правового регулирования женского труда // Советское государство и право. –1968. –№ 11. –С.48-51.

25. Проневский А.И. Труд молодежи в СССР // Советское государство и право. –1974. –№ 2. –С.142-150.

Надійшла до редакції 12.09.2003

КОЛЯДА Т.А. ОСНОВНЫЕ КРИТЕРИИ ДИФФЕРЕНЦИАЦИИ РЕГУЛИРОВАНИЯ ТРУДА ПО ТРУДОВОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ

Рассмотрены основные правовые нормы действующего трудового законодательства Украины, дифференциации регулирования работы разных категорий работников.

***

KOLJADA T.A. THE BASIC CRITERIA OF WORK DIFFERENTIATION OF REGULATION UNDER THE LABOR LEGISLATION

The basic rules of law of working labor legislation of Ukraine, differentiation of regulation of work of different categories of workers are considered.

О.О. КУЛЕШОВ

Донецький інститут внутрішніх справ МВС України

УДК 351.75:796.85

МЕЖІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРАЦІВНИКАМИ МІЛІЦІЇ ФІЗИЧНОЇ СИЛИ ДЛЯ ПРИПИНЕННЯ ПРОТИПРАВНИХ ДІЙ

Розглянуті особливості припинення правопорушень працівниками органів внутрішніх справ із застосуванням фізичної сили.

Адміністративна служба міліції має значні повноваження по застосуванню заходів адміністративного при-

мусу з метою забезпечення громадського порядку та боротьби з правопорушеннями, навіть зважаючи на те, що це відчутні заходи діяння стосовно прав та свобод громадян. Ось чому кожний крок працівника органів внутрішніх справ при застосуванні заходів адміністративного примусу має бути відповідним закону. На жаль, якість правового регулювання цієї діяльності міліції потребує на краще. В юридичній літературі окремі її сторони розглянуті в працях О.І. Ахмедова, Д.М. Бахраха, Е.В. Додіна, Г.Г. Забарного, Р.А. Каложного, М.Я. Масленникова, Л.Л. Попова, Л.М. Розіна, П.П. Сергуна, Г.А. Туманова, А.П. Шергіна, В.К.Шкарупи та інших.

Забезпечення законності заходів адміністративного примусу органами внутрішніх справ несумісне з проявами з їхнього боку суб'єктивізму, свавілля, утиску процесуальних гарантій громадян. Конкретні органи чи посадові особи, застосовуючи закони про адміністративний примус, передусім мусять самі їх добре знати, бути професійно грамотними і боротись за законність і культуру роботи з громадянами. Тому наше дослідження присвячене саме проблемам обґрунтованості застосування заходів адміністративного примусу, зокрема, фізичної сили адміністративною службою міліції. Основні принципи застосування сили і вогнепальної зброї посадовими особами по підтриманню правопорядку, прийняті VIII Конгресом ООН по попередженню злочинності і стосунків з правопорушниками, й потребують від держав-членів ООН законодавчого нормування "силової" поліцейської діяльності та доведення відповідних правових норм до відома "населення в цілому" [1].

Термін "фізична сила", що його вживає Закон України "Про міліцію" [2], вперше прийшов на зміну вузькому й неточному поняттю "прийоми самбо" (самозахист без зброї), що використовувалося Статутом патрульно-постової служби міліції 1974 р. Зміст терміну "фізична сила" Закон України "Про міліцію" не розкриває, вказуючи лише на "прийоми рукопашного бою", як на різновид фізичної сили. Що ж розуміти під поняттям "фізична сила" згідно Закону "Про міліцію"? На наш погляд, це фізичні дії співробітника міліції, спрямовані проти окремих осіб або майна, і які полягають в обмеженні свободи пересування чи користування якимись предметами з метою припинення протиправних дій. Такі дії не супроводжуються застосуванням спеціальних засобів чи вогнепальної зброї.

В поняття "застосування фізичної сили" можна включити також дії, спрямовані на примусове витягнення із транспортного засобу водія, який має зовнішні ознаки сп'яніння і відмовляється від медичного огляду; витягнення ключа із замка запалювання транспортного засобу, на якому порушник намагається втекти. Як застосування фізичної сили можна розцінити також транспортування в службовий автомобіль затриманої у зв'язку з адміністративним правопорушенням особи, яка демонстративно лягла на землю, не бажаючи слідувати за вимогою співробітників міліції самостійно.

Сюди ж можна віднести й випускання повітря з коліс зупиненого в результаті переслідування співробітниками міліції транспортного засобу, що перебуває в розшуку, водій і пасажир якого, відмовляючись вийти, замкнулися всередині - з метою попередження повторної спроби втекти, або пошкодження скла чи дверних замків такого автомобіля для проникнення в нього і затримання підозрюваних, злом замка вхідних дверей квартири, коли особи, які перебувають у ній, відмовляються виконати законну вимогу співробітників міліції впустити їх; фізичні зусилля, спрямовані на утримання, витиснення чи розділення натовпу в ході підтримання порядку на мітингах, демонстраціях у випадку їх незаконності тощо.

Прийоми рукопашного бою включають в себе насильницькі дії, що полягають у спричиненні особі, проти якої вони застосовуються, болі чи тілесних пошкоджень. Вичерпний їх опис навряд чи можливий. Законів, в принципі, однаково, до якої системи рукопашного бою - боксу, самбо, карате тощо відноситься той чи інший прийом і що конкретно він собою являє.

Критерії законності "силової" міліцейської діяльності лежать зовсім в іншій площині. По-перше, бойові прийоми боротьби не повинні носити характер покарання, катування чи знущання, і український Закон "Про міліцію", маючи це на увазі, все ж повинен був би, на наш погляд, увібрати у себе відповідні міжнародно-правові норми текстуально. Доцільно було б, зокрема, з урахуванням положень Декларації про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських чи принижуючих гідність видів поведінки і покарання, прийнятої 9.12.1975 р. в формі резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 34 (XXX) і Кодексу поведінки посадових осіб по підтриманню правопорядку від 17.12.1979 р. як резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 34/169, доповнити ст.5 Закону "Про міліцію" двома частинами такого змісту:

"Співробітникам міліції забороняється здійснювати, підбурювати чи терпимо ставитися до будь-якої дії, якою будь-якій особі навмисне спричиняється біль, фізичне чи моральне страждання з метою отримання від неї чи третьої особи відомостей або признань, покарання, залякування її чи третьої особи, а також дії, що являють собою жорстокі, нелюдські або принижуючі гідність види поведінки і покарання.

До заборонених цією статтею видів поведінки і покарання не відносяться біль і страждання, що виникають в результаті законних дій міліції, невіддільні від них або спричиняються ними випадково".

По-друге, застосування співробітником міліції ударів, придушуючих, кидкових і больових прийомів визнається відповідно ст.21 Закону "Про міліцію" правомірним лише в тому випадку, якщо завдана шкода явилася рівнозначною силі протидії, тобто не виявилася явно, очевидно для всіх, у тому числі й співробітника міліції, надмірною у даній ситуації.

У відповідності із ст.13 "Закону про міліцію" працівники міліції мають право застосовувати фізичну

силу, в тому числі бойові прийоми боротьби, для припинення злочинів і адміністративних правопорушень, затримання осіб, які їх скоїли, подолання протидії законним вимогам, якщо ненасильницькі засоби не забезпечують виконання покладених на міліцію обов'язків. Звідси виходить, що перш ніж застосувати фізичну силу, співробітник міліції повинен упевнитися у відсутності або неможливості доступних йому в даній ситуації "мирних" засобів досягнення законної мети. У практичній діяльності міліції, особливо таких її структур, як загони міліції особливого призначення (ЗМОП), які, всупереч загальноприйнятій думці, користуються точно такими ж правами, що й решта міліції, це важливе положення закону інколи ігнорується.

Законодавець відкинув пропозиції деяких народних депутатів про обмеження кола адміністративних правопорушень, припиняти які можна фізичною силою тільки тими, що створюють "загрозу особистій і громадській безпеці", а також про заборону застосування у подібних випадках бойових прийомів боротьби. Якщо мати на увазі дрібне хуліганство, дрібну крадіжку майна, порушення правил полювання або рибалки, незаконну порубку лісу й подібні їм адміністративні проступки (перелік яких у зв'язку з перспективою демократизації зростатиме), то, можливо, це виправдано.

Однак, у якості законної підстави (цілі) застосування фізичної сили треба було би вказати на "припинення не злочинів та адміністративних правопорушень", а "злочинних та адміністративно-карних дій" (на відміну від бездіяльності).

Застосування фізичної сили для припинення злочинів і адміністративних правопорушень, які здійснюються у формі невиконання юридично обов'язкових для даних суб'єктів дій (наприклад, злісне ухилення від сплати аліментів, управління транспортним засобом без документів, вигул собаки в громадському місці без повідка тощо), якщо і може мислитися, то лише як тілесне покарання. Але такий підхід суперечить, зокрема, принципам гуманізму й поваги до прав людини, якими, як впливає із ст.3 Закону "Про міліцію", її співробітники повинні керуватися в усій своїй діяльності.

В теорії і на практиці по-різному вирішується питання про межі застосування співробітниками міліції фізичної сили для припинення протиправних дій, які виражаються лише в словесній формі (наприклад, нецензурна лайка в громадському місці при дрібному хуліганстві або ображання працівника міліції тощо). На наш погляд, якщо умовляння співробітника міліції і самий факт затримання відповідної особи на місці правопорушення не призвели до його припинення, така мета в цілому може досягатися застосуванням фізичної сили. Однак, шкода, заподіяна нею, не повинна бути при відсутності протидії тяжчою, ніж легкі тілесні пошкодження.

Законодавець, який дозволив співробітникам міліції припиняти злочини й адміністративні проступки за допомогою фізичної сили, здавалося би не повинен був

передбачувати в якості ще однієї підстави застосування ними такої сили "подолання протидії" їх законним вимогам. Як відомо, злісна непокоря законному розпорядженню чи вимозі співробітника міліції і адміністративним правопорушенням, та активна протидія його законній діяльності тягне кримінальну відповідальність.

Однак включення положення, що розглядається, в закон цілком можна пояснити. По-перше, протидія законним вимогам співробітника міліції, яку інколи неможливо подолати без фізичної сили, може й не нести в собі складу адміністративного правопорушення (така, зокрема, ситуація, коли співробітники міліції під час концерту на відкритій площадці силою стримують натовп прихильників популярної рок-групи, які намагаються наблизитися до сцени). По-друге, подібна підстава застосування фізичної сили на відміну від "припинення злочинів та адміністративних правопорушень" передбачена законом з метою обмежити примусову діяльність співробітників міліції, коли вони стикаються лише з невиконанням своїх законних вимог.

Справді, припинити таке правопорушення, як активна протидія законній діяльності співробітника міліції, фізичною силою - значить насильно примусити ту чи іншу особу не діяти. Так, якщо особа, яку затримують, відштовхує співробітника міліції і намагається вирватися чи втікає від нього, то допустиме відповідно нанесення розслаблюючого удару по нозі, в проміжність чи тулуб, або виконання підніжки чи підсічки з наступним в обох випадках загином руки за спину з помірним больовим впливом.

Припинити ж силою пасивну протидію, коли особа просто відмовляється виконати законну вимогу співробітника міліції, не вдаючись при цьому до активних протиправних дій, - значить силою примусити її самій зробити дії, що вимагаються співробітником міліції. Виходить так, що, скажімо, співробітники міліції, які прибули на квартиру за викликом на сімейний скандал і з урахуванням ситуації прийняли рішення про затримання п'яного сімейного дебошира, який перебуває в одній білизні, лежить на ліжку і відмовляється пройти з ними, вправі, переслідуючи мету припинити непокору, застосувати до нього фізичну силу, щоб він сам зодягнувся, взяв свій паспорт і прослідував за співробітниками міліції.

Але встановлювати припинення протидії законним вимогам міліції в якості мети застосування її співробітниками мір фізичного впливу закон не повинен, тому що, по-перше, в ряді випадків, коли особа наполягатиме на своєму, ця мета виявиться не досяжною. "Силою можна дійсно перешкодити скоєнню забороненого діяння, можна відібрати потрібні для адміністрації речі, - зазначав з цього приводу відомий правознавець Н.М. Коркунов, - але примусити людину силою до скоєння будь-якої позитивної дії неможливо" [3, с.7].

По-друге, часто-густо в припиненні власне непокори немає потреби, оскільки вимоги співробітника міліції

можуть бути легко здійснені, незважаючи на відмову від їх виконання з боку непокірного. По-третє, і це найголовніше, досягнення подібної мети передбачає використання сили в якості тілесного покарання, що є грубим порушенням прав людини.

З урахуванням сказаного, стає зрозумілим, чому законодавець не прийняв досить розповсюдженої в юридичній літературі думки про можливість застосування сили для припинення злісної непокори [4-6]. Закон України "Про міліцію" визначає мету (підставу) застосування співробітниками міліції фізичної сили більш вужчим і чіткішим терміном – "подолання" протидії. Отже у випадку непокори метою застосування сили стає не припинення її, а усунення самим співробітником міліції перешкод, що створюються бездіяльністю непокірного. У наведеному вище прикладі з сімейним бешкетником співробітники міліції, виходячи з даного положення Закону, повинні були б самі примусово одягти затримуваного (або взяти його одяг із собою), запропонувати членам сім'ї передати їм його паспорт і, взявши під руки, відвести (віднести) таку особу в службовий автомобіль. Непоко́ра в цьому випадку була не припиненою, але такою, що могла бути припиненою, і цього достатньо для виконання співробітниками міліції покладених на них службових обов'язків. Більш жорсткі дії співробітників міліції виявилися би допустимими лише за умови, що непоко́ра з боку затримуваного переросла в опір.

На наш погляд, законодавець цілком обгрунтовано відкинув поправку про виключення злісної непокори законній вимозі співробітника міліції з числа підстав застосування міліцією сили. Але разом з тим напевно чи треба було надавати міліції право підтримувати фізичною силою будь-яку свою, навіть законну, вимогу. Не може бути виправданим, на наш погляд, застосування фізичної сили при відмові тих чи інших осіб від виконання таких законних вимог співробітників міліції, як, наприклад, надати необхідні пояснення, довідки чи провести ревізію фінансово-господарської діяльності підприємства тощо [7].

Сказане дозволяє зробити висновок про те, що застосування передбачених адміністративно-правовими нормами заходів примусу, тобто фізичної сили щодо правопорушника, необхідне з метою припинення чи попередження протиправних дій, подолання їх шкідливих наслідків, а також для забезпечення громадської безпеки і

охорони правопорядку.

Вказані обставини вимагають, на наш погляд, деякого уточнення ст.13 Закону "Про міліцію". Доцільнішою уявляється така її редакція: "Співробітники міліції мають право застосовувати фізичну силу, в тому числі прийоми рукопашного бою, для припинення злочинних та адміністративно-карних дій, здійснювати у відповідності із законодавством затримання або подолання протидії їх законним вимогам: прослідувати у вказане місце, залишатися на місці чи залишити його, або забезпечити вільний доступ у якесь приміщення, на територію, в транспортний засіб або інший об'єкт, або до якихось осіб, предметів чи документів, якщо не насильні способи не забезпечують виконання покладених на міліцію обов'язків", а також необхідно обмежити коло адміністративних правопорушень, припинити які можна фізичною силою, тільки тими, що створюють загрозу особистій і громадській безпеці, а також заборонити застосування у подібних випадках бойових прийомів боротьби.

ЛІТЕРАТУРА

1. VIII Конгрес ООН по попередженню злочинності та поводженню з правопорушниками; Гавана, 27 серпня - 7 вересня 1990 р. /Доповідь Секретаріату. -Нью-Йорк, 1990. -125 с.
2. Закон України "Про міліцію" від 20.12.1990 р. (зі змінами та доповненнями) // ВВР України. -1991. -№ 4. -Ст.13.
3. Коркунов Н.М., Российское государственное право. Часть особенная. -СПб., 1983. -172 с.
4. Бахрах Д.Н. Административное право: Общая часть. -М., 1993. -121 с.
5. Забарний Г.Г., Каложний Р.А., Шкарупа В.К. Адміністративне право України: Навчальний посібник. - Київ, 2003. -211 с.
6. Дюдин Е.В. Всеобщая декларация прав человека и реформа административного права в Украине // Юридический вестник. -1998. -№ 4.
7. Шкарупа В.К. Діяльність працівників ОВС по припиненню правопорушень: Автореф. дис... докт юрид. наук. -1998. -327 с.

Надійшла до редколегії 31.10.2003

КУЛЕШОВ А.А. ГРАНИЦЫ ПРИМЕНЕНИЯ РАБОТНИКАМИ МИЛИЦИИ ФИЗИЧЕСКОЙ СИЛЫ ДЛЯ ПРЕКРАЩЕНИЯ ПРОТИВОПРАВНЫХ ДЕЙСТВИЙ

Рассмотрены особенности прекращения правонарушений работниками органов внутренних дел с применением физической силы.

***

KULESHOV A.A. BORDERS OF APPLICATION BY EMPLOYEES OF MILITIA OF PHYSICAL STRENGTH FOR THE TERMINATION OF ILLEGAL ACTIONS

Features of the termination offences by employees of law-enforcement organs with application of physical strength are considered.